

Prelomni čas, čas za Demos

Začetki demokratizacije na Kamniškem

Prišel je čas, da s kritično in časovno distanco opišemo najpomembnejše dogodke naše zgodovine in spregovorimo o času, ki je bil prelomen za nastanek naše države, ter o dogodkih na Kamniškem, ki so ga zaznamovali. Prvi je to naredil France Tomšič, ko je podrobno predstavil ozadje dogodkov, ki so se leta 1986 odvijali v Novem trgu.¹ Takrat še ni bilo sledov demokratizacije slovenske družbe, kaj šele da bi se javno pogovarjali o osamosvojitvi Slovenije. France Tomšič je podrobno popisal nastanek civilne družbe v Novem trgu leta 1986, ko so se krajani organizirali zoper namero takratne občinske garniture, ki je želela s pomočjo nacionalizacije stavbnih zemljišč, tudi že pozidanih in kultiviranih, pridobiti zemljišča zase in svoje zaslužne funkcionarje.

Kaj se je takrat zgodilo tako pomembnega, da Tomšič te dogodke postavlja med temelje slovenskega demokratičnega preboja? Če odmislimo, da so krajani preprečili nacionalizacijo, je pomembno predvsem to, da so se organizirali z zelo jasno izraženimi cilji mimo takrat uveljavljenih pravil organiziranja. Vsebina zahtev krajanov je postala nepomembna, ta občinske oblasti ni več zanimala, zanimalo jih je le vprašanje, kako krajanov vrniti nazaj v naročje Socialistične zveze delovnega ljudstva, kar je bilo ključno politično vprašanje tistega trenutka, saj so se občani organizirali v nasprotju s takrat veljavnim pravnim redom. Krajani so bili potisnjeni v takšen način reševanja svojega premoženja, ki so ga želeli zaščititi pred izgubo in razvrednotenjem, pa tudi sami so imeli potrebo in interes, da gradijo na svojih zemljiščih in sami razpolagajo s svojim premoženjem. Niso se mogli nasloniti na nobeno politično silo, ki je takrat imela dostop do odločanja v organih oblasti. Seveda se danes sprašujemo, če je bil proces demokratizacije naključen ali pa je bil posledica takratnih družbenih razmer. Najbrž so bile takratne razmere res take, da je popuščal strah pred posledicami, potrebno pa je bilo imeti neskončno državljskega poguma in znanja, da je sploh prišlo do odkritega, predvsem pa do uspešnega spopada z oblastjo. Tomšič svojo razpravo zaključuje s pozivom zgodovinarjem, »da kasneje, ko se bodo politične strasti pomirile, raziščejo, v kolikšni meri je kamniška nacionalizacijska afera vplivala na premike v miselnosti slovenske partije in v kolikšni meri je pospešila proces demokratizacije v Sloveniji.«²

¹ Tomšič, France. 1996. *Pričetki demokratizacije na Kamniškem*. V: Kamniški zbornik XIII, str. 145–154.

² Prav tam.

Prvi se je v takratni čas na Kamniškem in z njim povezane dogodke poglobil Robert Tonin v svoji diplomski nalogi, v kateri je zapisal, da »formiranje strank na občinskem nivoju sega skoraj v čas, ko se stranke pojavijo na državni ravni.«³ Navedeno je natančneje pojasnil, ko je zapisal, da so se takrat »že izoblikovale politične opcije, ki imajo še danes največjo politično moč«, in tudi: »Za nekakšno prelomnico občinskih odborov strank pa šteje leto 1994 – čas lokalnih volitev.«⁴ Citat potrjuje pomanjkanje virov, ki bodo bodočim raziskovalcem nudili podroben opis dogodkov v času osamosvajanja in prehoda v novi družbeni red, saj Tonin radovednega bralca s svojim zapisom ne more potešiti.

Bogomir Kovač visoko ocenjuje obdobje pred osamosvojitvijo: »Na temelju petih kriterijev je namreč Kamnik med 530 jugoslovanskimi občinami dve leti zapored, 1985 in 1986, zasedel prvo mesto v državi. Med petimi kriteriji sta bila najpomembnejša povprečni osebni dohodek, ki je dokazoval življenjski standard prebivalstva, in stopnja akumulativnosti, ki je dokazovala razvojno moč podjetij.«⁵

Izkazano uspešnost občine je Kovač pojasnil z navedbami tedanjih vodilnih gospodarskih in političnih občinskih menedžerjev, ki so občinski uspeh pojasnjevali »z relativno dinamičnimi srednje velikimi podjetji, menjavo vodilnih menedžerskih struktur, veliko infrastrukturno dejavnostjo občine in politično odprtostjo ter strateško usmerjenostjo občinskih oblasti.«⁶ Navedeno nas napeljuje na misel, da bi morala biti gospodarska in politična elita v občini pripravljena na velike spremembe, ki so se v letih 1990–1991 zgodile na političnem in gospodarskem področju, ko so se dodobra spremenile predpostavke starih razvojnih strategij – deindustrializacija, ki je bila usmerjena v infrastrukturni razvoj zasebnega sektorja (obrtne ali podjetniške cone), razvoj kmetijstva na obrobju in turizma v mestnem jedru in na Veliki planini. Kar pa se ni zgodilo, saj je »kamniška industrija izgubo jugoslovanskega trga in hitro dezinfacijsko politiko Banke Slovenije doživela kot rušilni potres, od koder ni bilo videti odrešujočih rešitev. Vse razvojne priložnosti osemdesetih let so se nenadoma izkazale kot temeljne razvojne ovire devetdesetih.«⁷ Politična osamosvojitve Slovenije je povzročila izgubo tradicionalnih trgov za kamniška podjetja, poudariti pa je potrebno, da so kamniška podjetja zamudila tudi čas za tehnološko in ekološko prestrukturiranje obstoječe proizvodnje. Tako smo doživeli gospodarsko krizo deindustrializacije, namesto da bi bila deindustrializacija ključna razvojna strategija občine

Gospodarski menedžment je v obdobju osamosvojitve in vzpostavitve politične demokracije ostal nedotaknjen in se je celo okrepil, saj so ga dopolnili tudi najvidnejši predstavniki zadnjega občinskega vodstva, v občinski oblasti pa tudi ni prišlo do radikalnih sprememb, saj se je ohranil dobršen del pretekle vodstvene strukture, zato bi upravičeno pričakovali, da jih gospodarske in politične spremembe ne bi smele presenetiti. Pa so jih, kar ugotavlja tudi Kovač, ko zapiše, da se razvojne dileme niso gospodarsko in politično najboljše reševale, in oceni, da »se je Kamnik po skoraj desetih letih uspešnega gospodarjenja znašel na drugem bregu reke«, novo-staro občinsko oblast pa oceni, da se je »povsem izgubila v labirintih slabe reforme lokalne samouprave in lastnih menedžerskih nesposobnosti.«⁸

Vsekakor ni namen, da bi polemizirali s Kovačem, ki je natančno ocenil gospodarske in politične razmere v prelomnem obdobju; težko bi tudi ocenjevali, kako se je zgodovine političnega življenja na Kamniškem Tonin lotil, vsekakor pa je očitno, da je potreben dodaten napor, da se omenjeno obdobje natančneje osvetli, da bomo kasneje lahko prišli do novih ocen tega časa in morda tudi ovrednotili prispevek novih političnih sil k sliki tega obdobja.

3 Tonin, Robert. 2008. *Strankarska struktura občine Kamnik*. Diplomski naloga. Ljubljana: [R. Tonin].

4 Prav tam.

5 Kovač, Bogomir. 1998. *Revitalizacija mesta Kamnik – priložnost ali še ena zapravljenost?* V: Kamniški zbornik XIV, str. 7–12..

6 Prav tam.

7 Prav tam.

8 Prav tam.

Za demokratizacijo in osamosvojitve je bila potrebna široka fronta za to idejo zagretili ljudi. Na način, kako se je organizirala civilna družba v Novem trgu, so idejno vplivali pisci iz takratnega kroga revije Mladina. Pisce so o teh vprašanih razmišljali teoretsko, v Novem trgu pa so to njihovo pisanje razumeli zelo zares in se civilno organizirali. Takšnih dogodkov je bilo v tem času v Sloveniji veliko, saj je socialna kriza povzročila vrsto nenadzorovanih stavk in protestov. Pri vseh teh dogodkih je bilo potrebno samoorganiziranje udeležencev, v kar jih je pahnila nujna takratna trenutka. Takratne družbenopolitične organizacije morda niso bile sposobne ali niso hotele razumeti pomembnosti teh dogodkov in vsrkati pozitivnih signalov za družbene spremembe, zato je bila nujna organiziranost mimo dovoljenih družbenih struktur. V vseh teh primerih se je potem največ govorilo o neprimernosti takega organiziranja, ne pa o vzrokih, ki so privedli do nastanka organiziranega odpora proti trenutnim družbenim razmeram in socialnemu položaju. Vsa ta jedra civilnega organiziranja so se v začetku leta 1989 zbirala na ustanovnih zborih prvih političnih strank, kar je novim strankam dalo potrebno množičnost, da niso ostale znotraj ozkega kroga idejnih pobudnikov in ustanoviteljev. Za ustanovitev podružnic novih strank v vseh takratnih občinah je bilo potrebnih več tisoč ljudi. Trditve, ki so se širijo z javnim mnenjem, da se je režim mehčal, da se je Zveza komunistov razpustila in da so šli njeni ljudje povsod, tudi v novonastale stranke, ne držijo v celoti, v Kamniku pa sploh ne, saj smo se preveč poznali. Pobudniki nove politike so bili s programom samostojne Slovenije preveč radikalni, hkrati pa organizacijsko še prešibki, da bi se stari kadri sploh lahko ali želeli priključiti. Nove stranke so se na lokalnem nivoju kadrovske krepile predvsem z ljudmi, ki so bili v preteklosti iz različnih razlogov politično pasivni ali oportuni. Spomnimo se leta 1992, ko se je Socialdemokratska stranka – SDSS združevala s Socialistično stranko Slovenije, z naslednico Socialistične zveze – SZDL. V tej stranki takrat ni bilo nikogar več, ki je v še začetku leta 1990 kar koli pomenil v občinski politiki, samo še nekaj naivnih članov; tudi njihovih delegatov Maksimiljana Lavrinca, Vande Rebolj in Dušana Jesenika, ki so bili iz te stranke izvoljeni v občinsko skupščino, ni bilo več med njimi. Njihovi voditelji so že v času priprav na prve volitve našli nove zaposlitve v gospodarstvu, postali podjetniki, nekateri so postali člani strank, ki so nasledile bivše družbenopolitične organizacije, veliko pa se jih umaknilo iz javnega življenja. Nikogar od njih, razen redkih izjem, pa ne najdemo znotraj novih strank.

Ustanovitev Socialdemokratske stranke Slovenije

Leta 1988 se je v Sloveniji zvrstila vrsta dogodkov; najpomembnejši med njimi je bil vsekakor proces proti četverici. France Tomšič je bil pri vseh teh dogodkih zraven in nam je o tem veliko pripovedoval. Iz njegovih pripovedi je na nas prehajalo navdušenje, da je vedno več ljudi, ki čutijo, da je potrebno nekaj spremeniti. Konec leta so že potekale priprave na ustanovitev Socialdemokratske stranke, naslednje leto februarja pa je bil v Cankarjevem domu ustanovni kongres. Na kongresu smo se srečali Kamničani Dušan Sitar, Matevž Bergant, pokojni Adolf Čebulj, Branko Jagodic, Dušan Rutar, Franc Opravš, Alojz Mlinar, Andrej Vrabc in Dušan Končnik. Odločili smo se, da v Kamniku nemudoma organiziramo iniciativni odbor za ustanovitev podružnice stranke. V resnici smo se imenu stranka morali odpovedati, imenovati smo jo morali zveza, kar je še bilo nekje na robu takratne zakonitosti, čeprav je bila vsebinsko in tudi organizacijsko to stranka. Še isti mesec je Matevž Bergant pridobil soglasje občinskega vodstva ZSMS za uporabo njihove pisarne na Gregorčičevi ulici. Sledili so zelo pogosti sestanki, število udeležencev pa se ni bistveno povečalo. Zelo kmalu po prvem sestanku smo se srečali z Davorinom Gregoričem, predsednikom občinskega vodstva SZDL; želeli smo opozoriti na našo prisotnost v političnem življenju občine. Gregorič je o našem obisku poročal tudi na seji občinskega vodstva. To je bil čas, ko tudi oni niso vedeli, kako bodo potekali prihodnji dogodki in kaj bo

prinesla bližnja prihodnost. Nikoli ni bilo izrečeno neposredno nasprotovanje ali celo grožnja; med vrsticami so nam dali vedeti, da obstaja pravni okvir, ki ga ni mogoče zakonito prestopiti. Srečali smo se tudi s Tonetom Isteničem, sekretarjem občinskega sindikalnega sveta. Želeli smo se predstaviti na prvomajskem srečanju v Kamniški Bistrici. V odgovor smo dobili dopis Rudolfa Pfajfarja, sekretarja SZDL, ki nas je obvestil, da je naš nastop na delavskem srečanju nepotreben, saj Socialistična zveza predstavlja najširšo organizirano fronto delovnega ljudstva, torej tudi SDZS.

V dveh mesecih po ustanovitvi iniciativnega odbora smo sklicali ustanovni zbor občinskega odbora, ki je bil 20. maja 1989 v dvorani Veronika. Vse smo organizirali po takratnih predpisih. Na ustanovnem zboru so nastopili tudi gostje: Rudolf Pfajfar, sekretar občinskega vodstva SZDL, Janez Jeretina, predsednik Slovenske kmečke zveze Kamnik, in Tone Hočevnar, predsednik tuhinjske podružnice Slovenske kmečke zveze – SKZ. Dušan Sitar, Matevž Bergant, Breda in Igor Podbrežnik in Andreja Vukmir so imeli daljše prispevke, s katerimi so utemeljili potrebo po uveljavitvi parlamentarne demokracije. Danes lahko z veliko verjetnostjo potrdimo, da je bilo to svetlo obdobje kamniške opozicije, ki je imela čas in energijo, da je predstavila prelomne zgodovinske odločitve Kamničanom na visoki intelektualni ravni.

Kmalu po ustanovitvi smo na Glavnem trgu zbirali podpise k Majniški deklaraciji, kar pa ni bilo zelo uspešno. Sicer ni znano, zakaj so se v SZDL odločili, da ob istem času in na istem kraju tudi oni zbirajo podpise k svoji deklaraciji – Temeljni listini, vse skupaj pa je delovalo tako, da so se nam podpisali samo najbolj neustrašni. Naši obiskovalci na stojnici in tudi mi, ki smo podpise zbirali, smo razumeli, da nas pač nadzirajo. V naslednjih mesecih smo spoznali, da na občinskem nivoju pravzaprav nimamo kaj početi, zato smo predvsem širili krog somišljenikov. Jeseni je umrl Adolf Čebulj, ki smo ga z vrtnicami, našim simbolom, pospremili na zadnjo pot na podgorsko pokopališče, kjer se je od njega poslovil France Tomšič, kar je bil naš prvi javni nastop pred začetkom volilnega obdobja. Zadnji meseci leta 1989 so potekali v znamenju političnih razprav pod »Smoletovim dežnikom«; vsi smo čakali na končno odločitev iz Ljubljane.

Novembra je Tomšič predal vodenje stranke dr. Jožetu Pučniku, ki je povezal opozicijo v predvolilno koalicijo Demos; ta je imela dva ključna cilja: uvedbo parlamentarne demokracije in osamosvojitve Slovenije. Leto se je zaključilo s sprejemom volilne zakonodaje in zakona o političnih strankah, kar je bila osnova za prve demokratične volitve. Zakonske spremembe so nastale zaradi odločilnega pritiska nastajajoče opozicije. V leto 1990 smo stopili polni nalog, ki smo jih morali izpolniti do prvih demokratičnih volitev po drugi svetovni vojni.

Začetki Demosa na Kamniškem

Konec decembra 1989 sem se prvič po ustanovitvi občinskega odbora srečal s Tonetom Hočevnarjem, predsednikom tuhinjske podružnice Slovenske kmečke zveze – SKZ. Dogovorila sva se za srečanje vodstev obeh občinskih odborov. Sklenila sva, da pomagamo ustanoviti občinske odbore še ostalih strank, ki so vključene v demokratično opozicijo, čeprav sicer ni bilo nobene ovire, da bi že takoj oblikovala Demos na Kamniškem. Zdelo se nama je primerneje, da razširimo krog podpornikov demokratičnim spremembam.

Prve dni 1990 se je sestalo vodstvo občinskega odbora Socialdemokratske zveze. Na sestanek je poleg Franceta prišel tudi Tone Tomažič z Vira, član državnega vodstva Slovenske demokratične zveze – SDZ, sicer zadolžen za vodenje Demosa v občini Domžale. Sestanka so se udeležili tudi novi člani stranke: Franc Osolnik, Anton Vidmar, Janez Prešern, pokojni Ivan Kotnik in Jože Petek, sodelovanje pa je odpovedal Dušan Sitar. Prisotni so podprli odločitev, da v naslednjih dneh pomagamo ustanoviti

občinske odbore preostalih strank Demosa, kar bo osnova za ustanovitev Demosa na Kamniškem. Izdelali smo tudi načrt, kako pritegniti Zelene Slovenije – ZS, saj je bil znan tudi datum ustanovnega zbora Zelenih Kamnika, njihovi aktivisti pa še niso bili odločeni o vključitvi v Demos. Seznanjeni smo bili, da potekajo pogovori o ustanovitvi kamniške podružnice Slovenskih krščanskih demokratov – SKD. Pred nami je bilo veliko dela; odločili smo se, da storimo prav vse, da se pod zastavo kamniškega Demosa zbere vseh pet strank.

S Tonetom Vidmarjem sva v naslednjih dneh obiskala Maksimiljana Lavrinca, predsednika skupščine občine Kamnik, in Janka Gedriha, predsednika izvršnega sveta. Pogovori niso bili posebej uspešni, zato smo se obrnili tudi na medije, ki smo jim smo predstavili naše nestrinjanje glede imenovanja volilne komisije in zahteve za pokrivanje stroškov volilnih opravil. Časopisa Dnevnik in Delo sta bila v tistih dneh presenetljivo odprta za nastajajočo opozicijo. Uspelo nam je zagotoviti del javnega denarja za delo Demosovih občinskih odborov, uspelo pa nam je tudi razširiti sestavo volilne komisije z dvema novima članoma iz naših vrst, z Ivano Skamen in s Cirilom Jakličem.

V naslednjih dneh so potekali ustanovni zbori ZS in SKD, udeležili pa smo se tudi občnega zbora SKZ Tuhinjska dolina. Povsod je bilo čutiti izjemno visoko naklonjenost ideji za ustanovitev Demosa na Kamniškem. Nekaj razhajanj je bilo čutiti samo pri ZS, vendar je izvolitev Branka Novaka za predsednika občinskega odbora Zelene prinesla v sredino Demosa na Kamniškem. Na srečanju, ki ga je organiziral Roman Rener, smo zbrane vzpodbudili, da premagajo strah, stopijo na pot politike in ustanovijo občinski odbor SKD, kar se je potem v naslednjih dneh tudi zgodilo. Na istem srečanju je Tone Stele napovedal tudi ustanovitev občinskega odbora SDZ, za delo v Demosu pa je delegiral sebe in Matevža Skamna.

Čez nekaj dni, 12. 1. 1990, smo se zbrali predstavniki vseh petih strank. To je bilo prvo uradno srečanje Demosa na Kamniškem. Zbrali smo se na Gregorčičevi v pisarni ZSMS, saj so v ZS še smeli uporabljati te prostore. Večer je minil zanosno, prebili smo nezaupanje, saj smo se večina med nami le bežno poznala; drug drugemu smo bili popolna neznanka. Ustanovili smo stalno delovno telo, predsedstvo Demosa na Kamniškem, ki smo ga sestavljali predstavniki vseh petih strank, nekaj dni kasneje pa smo imenovali tudi predsednika. O tem sploh ni bilo nobene razprave. Rekli so mi: »Ti si mlad, poln energije, ti boš predsednik in pika!« To so bile v resnici besede Toneta Steleta. Vedel sem, kaj si želimo, in sem prevzel odgovorno nalogo.

Tone Ftičar nam je na podstrehi Maleševe galerije odstopil prostor za pisarno, v souporabo smo dobili tudi malo dvorano. Še danes sem mu hvaležen, da nam je omogočil prijetno delovno okolje. Za to dejanje je moral zbrati veliko državljskega poguma. Povabil sem Nejko Drolec, naj prevzame vodenje tajništva, kar je sprejela. Najprej je delala honorarno, kasneje pa smo jo redno zaposlili. To delo za Nejko sploh ni bila lahka služba, saj ni imela delovnih izkušenj, imela pa je neskončno voljo, da je skoraj dve leti vztrajala v tej tako nenavadni službi. Sedaj je novinarka na Radiu Ljubljana in pokriva področje kmetijske politike.

Odločili smo se za javne seje, ki so bile dobro obiskane, prihajali so novi in novi ljudje. Sestanki so bili dvakrat na teden in nikoli nismo končali pred polnočjo. Nejka je na koncu ponavadi že na pol spala, sam pa drugo jutro nisem bil za nobeno rabo. Bilo me je strah, da tega ritma preprosto ne bom zmogel, čas volitev je bil še neskončno daleč, hkrati pa smo imeli še toliko dela, da sem bil pogosto obupan. Še dobro, da je bilo dovolj napetih dogodkov, ki so sproščali adrenalin in mi dajali voljo za vztrajanje. Sedaj vem, zakaj so me izbrali za voditelja – ocenili so mojo energijo in predanost ciljem.

Demos na Kamniškem gre na volitve

V začetku februarja smo začeli zbirati kandidate za nastop na občinskih volitvah. Takoj smo ocenili, da v podjetjih nimamo možnosti vplivati na kandidacijske postopke, saj tam nismo našli dostopa. Na koncu volitev smo imeli srečo, da so v Titanu izvolili Marjeto Majcenovič, v Kemijski industriji pa Marjana Kladnika, ki sta od vsega začetka sodelovala z nami, kot kandidat Demosa pa je nastopil Peter Burger iz Most. Pri njem je bilo enostavno, saj so imeli kmetje združniki svoje delegatsko mesto v občinski skupščini in tako smo imeli odprt dostop do kandidiranja preko SKZ. Takoj po volitvah sta se nam priključila tudi delegata Stane Zore in sedaj že pokojni Vinko Petek, obrtnik in inovator s Križa. To je bila naša celotna ekipa v Zboru združenega dela, ostali delegati so bili tako ali drugače privrženci nasprotnega tabora ali pa so delovali oportuno in se poskušali izogniti kakršni koli opredelitvi političnega prepričanja. Kar seveda ne pomeni, da je bila med delegati kakšna pomembna ideološka pregrada, saj so se zelo dobro ujeli pri vprašanjih, ki so bila povezana z gospodarskimi in s splošnimi razvojnimi vprašanji naše občine. Potrebno je omeniti pokončnost Marjana Kladnika, ki je uspel na volitvah v Kemijski industriji Kamnik. Njegova težava je bila, če upoštevamo, da je bil delovodja vzdrževanja v nevarni proizvodnji, da je uspel v tekmi z najbolj pomembnimi vodstvenimi delavci. Šele kasneje, še dolgo po mojem prihodu v to podjetje, so ga nehali ovirati pri izpolnjevanju delegatskih obveznosti – med drugim so od njega zahtevali pisna opravičila. Skupaj z Marjanom Poljanškom, delegatom iz krajevne skupnosti Tuhinj, je naredil mnogo koristnega za podjetje v času, ko je potekala razprava o zazidalnem načrtu za KIK, in tudi kasneje, ko so potekala pogajanja o odkupu kulturnega doma. Odkup kulturnega doma od Kemijske industrije je bil sploh posebno poglavje v zgodovini tega podjetja, saj je bil na tak način preprečen prehod podjetja v »Koržetov sklad«. Tako usodo je med drugimi doživelo podjetje Ideja z direktorjem Maksimiljanom Lavrincem, ki so mu ob funkciji predsednika Skupščine občine prepustili še vodenje nekdanj inovativnega tekstilnega podjetja.

Veliko pozornost smo posvetili volitvam v Zbor krajevnih skupnosti. Naša odločitev je bila prava, saj so bili postopki izjemno zapleteni. S predlogi za naše kandidate smo se morali najprej udeležiti zborov krajanov in na njih pridobiti soglasja, da so kandidati sploh prišli na volilne liste. To pomeni, da je bilo treba obiskati vseh petindvajset krajevnih skupnosti in povsod nastopiti z našimi predlogi za kandidate. V večini primerov smo bili uspešni, zapletlo se nam je le v KS Kamniška Bistrica, kjer je bil zbor najprej odpovedan, kasneje pa so ugotovili, da jih je za sklepanje o kandidaturah dovolj, tako da smo z veliko srečo in pomočjo znancev uspeli pridobiti podporo za našega kandidata. V Novem trgu je za nas kandidiral Ferdinand Škarja, na Duplici Milan Šuštar, na Perovem Janez Bergant, v Volčjem Potoku Stane Cerar, v Mekinjah že pokojna Marija Reba, v centru mesta pa Marjeta Humar in vsi so uspeli na volitvah. Ostali naši poslanci, ki so bili tudi izvoljeni v zbor krajevnih skupnosti, se niso pogosto javno izpostavljali, bili pa so zvesti osnovnim idejam Demosa, sodelovali so na naših internih posvetih in bili aktivni v skupščinskih odborih. To so bili Ivo Orehovec, Pavle Korošec, Franc Vidmar, Miha Babnik, pokojni Tone Kladnik, Janez Čimžar, Peter Pibernik, Ivan Jagodic, Zdravko Šarec, Mihael Berlec in Pavle Ocepek, ki je bil izvoljen za predsednika tega zbora. Navedeni so samo izvoljeni delegati, sicer pa smo nastopili v enaindvajsetih krajevnih skupnostih. Naših kandidatov ni bilo v krajevnih skupnostih: Špitalič, Pšajnovica, Sela in Srednja vas. V krajevnih skupnostih Kamniška Bistrica, Križ, Zaprice in Tuhinj pa z našimi kandidati, za katere smo sicer pridobili potrebna soglasja, nismo bili uspešni. Kot zanimivost naj navedem, da smo v krajevni skupnosti Šmartno nastopili kar s tremi kandidati – Albetom Žibertom, Francem Virjantom in Pavlom Koroščem. Volivci so imeli torej možnost izbire med našimi kandidati.

Pri kandidatih v Druženopolitični zbor občinske skupščine je bilo veliko težav, saj smo sledili odločitvi republiškega vodstva koalicije, da v občinah nastopamo s skupno Demosovo listo. To je bila sicer dobra odločitev, ker kandidatov ni bilo v izobilju. Vsi smo seveda želeli biti prvi na kandidatnih listah, kar je bilo edino zagotovilo za uspeh na volitvah, volilni komisiji pa smo predložili tudi zbirno listo, ki so jo po končanih volitvah uporabili pri dodeljevanju mandatov iz preostanka glasov po volilnih enotah. Po predhodnem dogovoru z vodstvi vseh petih odborov strank Demosa smo sestavili zelo uspešno listo kandidatov. V Tuhinjski dolini sta bila izvoljena Vid Kadunc in Janez Trebušak, na Komendskem Marko Magister in Marko Zadrgal, v severnem delu občine sta bila izvoljena Peter Stele in Ivo Gašperič, na Duplici Breda Podbrežnik, v Kamniku pa Branko Novak in Milena Hvala. Milan Windschnurer, Matevž Skamen in Igor Podbrežnik so se uvrstili v občinsko skupščino na osnovi preostanka glasov iz volilnih enot.

Ugotovimo lahko, da je bil interes občanov za volitve izjemen, uspeh Demosove liste pa vsekakor povezan z željo po spremembi obstoječih družbenih razmer. Ne smemo tudi pozabiti, da smo delovali s skromnimi kadrovskimi in materialnimi potenciali – za razliko od obstoječe politične elite, ki je doobra izkoristila celoten upravni in medijski aparat. In ne samo to, umazano delo so opravili tudi posamezniki, ki so uspeli razširjati dezinformacije in strah pred spremembami.

Ena pomembnejših odločitev, ki smo jih morali sprejeti takoj na začetku našega skupnega dela, je bila izbira kandidatov za zbor občin in zbor združenega dela v republiški skupščini. Pri zadnjem nismo imeli težkega dela, saj je Jože Berlec takoj pristal na to kandidaturo. S pomočjo Franceta Tomšiča smo uspeli urediti, da je postal Demosov kandidat v volilni enoti, ki je segala v občine Domžale, Litija in Ljubljana Moste. Volitve, ki so potekale po vseh takratnih podjetjih, je uspešno preстал in bil izvoljen v slovensko skupščino.

Pri Zboru občin se je nekoliko zatikalo. Na republiški koordinaciji Demosa je bilo odločeno, da v Kamniku kandidira član SDZS, vodstvo stranke v Ljubljani pa je pričakovalo, da bom jaz ta kandidat. Odločil sem se, da kandidature ne sprejemem in sem jo ponudil Branku Novaku, čeprav me je dr. Jože Pučnik spodbujal, da bi svojo odločitev spremenil. Svojo osebno odločitev tudi danes ocenjujem kot pravilno. Kdo ve, kako bi se vse izteklo po končanem mandatu, če bi seveda moja kandidatura sploh bila tako uspešna kot Novakova? V prvem krogu je izločil favorita Maksimiljana Lavrinca, v drugem krogu pa porazil Bogomirja Kovača, ki ga je, potem ko je izpadel glavni kandidat, podpirala vsa bivša oblast in vsa gospodarska elita. V spominu ostaja njuno predvolilno srečanje v kavarni Veronika, ki so ga organizirali kamniški direktorji. Na vsak način so Novaka želeli prikazati kot povsem neprimerne za tako pomembno funkcijo. Še dobro, da je bil dovolj samozavesten in prepričan v svoje sposobnosti, da je vse to pokončno prenesel.

Pomembne predvolilne aktivnosti so bili tudi javni nastopi. Bili smo povsem neizkušeni v javnem nastopanju. Nekateri nastopajoči so imeli tudi težave s posredovanjem vsebine, pravzaprav sploh niso znali na kratko povedati, čemu vse skupaj počnejo in za kaj si prizadevajo, vsi pa smo imeli težave s samim nastopanjem v javnosti, ki ga nismo bili vajeni. Smo pa zelo hitro dojeli, kaj od nas pričakujejo ljudje, ki so hodili v mrzle dvorane. Sploh jih ni zanimal naš program, to je bilo preveč dolgočasno, želeli so slišati kritiko aktualnih družbenih razmer, želeli so začutiti, da zaupamo v spremembe, da bodo spremembe uspešne. V kamniški gimnaziji smo nastopili kar dvakrat, gostovali pa smo tudi v Motniku, Šmartnem, Stranjah, Komendi, Mostah in Mekinjah. Dvorane so bile vedno povsem polne, kar se naši politični opciji kasneje v takem obsegu ni nikoli več ponovilo.

Končno je prišel prvi volilni dan, ko smo volili državno vodstvo in slovenski parlament. Uspeh ni bil popoln, vendar nad našimi pričakovanji. Medijska blokada je bila namreč, predvsem v lokalnem

okolju, precej močna. Nekdo je iz steklenice izpustil duh revanšizma, lahko smo brali in potem poslušali po ulici, da brez Kučana ne bo pokojnin in plač, da bo državljanska vojna, da brez Jugoslavije ne bomo preživeli, da bo spet verouk v šolah in še druge stvari naj bi se zelo spremenile, seveda na slabše, z zmago Demosa. Drugi krog volitev je bil še bolj napet, povsod se je čutilo nasprotovanje našim aktivnostim – to se je najbolj odražalo v velikih kamniških kolektivih. Kljub vsemu so se volitve uspešno zaključile, pred nami pa so bile nove naloge, kako zmago na volitvah izkoristiti za družbene spremembe, ki smo jih napovedovali. Takrat si niti nismo znali predstavljati vseh ovir, ki so bile zapisane v takratni zakonodaji, niti vseh ovir na poti do zelenih sprememb.

Ves čas do dneva volitev smo se bolj ali manj ukvarjali z volilno proceduro, zato je bil šok po našem volilnem uspehu tako hud. Prve dni sploh nismo vedeli, kaj početi s tako velikim uspehom in tako odgovornostjo, ki so nam jo naložili volivci. Še sreča, da smo na eni prvih javnih sej Demosa na Kamniškem sprejeli programske temelje našega delovanja, tako da vsebina začetka našega dela po volitvah ni bila obremenjena z vprašanjem, kaj početi z volilnim izkupičkom.

Povolilni čas

Pred nami je bila najtežja naloga. Iz kritikov družbenih razmer smo se morali čez noč preleviti v nosilce oblasti. Nenadoma smo ugotovili, da nas čakajo dobro plačane občinske službe, ki pa nas pravzaprav niso zanimale. Imeli smo izredno skromen izbor kadrov, ki bi želeli nadaljevati svojo poklicno pot v politiki, saj se je večina od nas podala v politične vode zaradi želje po spremembi naše družbene ureditve; sploh nismo razmišljali o pomembnih položajih v politiki. Pred volitvami ni bilo o tem nobene razprave niti na eni od premnogih sej Demosa. Ob pomanjkanju ambicioznih sodelavcev smo se odločili, da je za Demos najbolj pomembno, da prevzame vodenje izvršne oblasti. Tudi tu nismo imeli dovolj ljudi, ki bi bili strokovno usposobljeni za delo v občinski upravi in ki bi bili pripravljeni zamenjati svoje službe ter stopiti na negotovo pot političnih funkcionarjev. Za to pot se je na koncu odločil samo Marko Magister, ki je postal sekretar za okolje in prostor, Tone Stele in Tone Hočevar pa sta postala neprofesionalna člana Izvršnega sveta. Stele je prevzel področje turizma in podjetništva, Hočevar pa skrb za razvoj podeželja in kmetijstva.

S predstavniki komunistov, socialistov in mladine smo se večkrat sestali in se z njimi pogajali o postavitvi občinskih oblastnih organov. Komuniste sta zastopala Horst Hafner, sicer direktor Utoka, in Boris Zakrajšek, direktor Stola, v imenu socialistov je bil vedno prisoten Maksimiljan Lavrinc, med predstavniki ZSMS pa je bil najbolj aktiven Demitrij Perčič, med vsemi nami pa predvsem najbolj glasen.

Razmerja v novoizvoljeni skupščini so bila zelo zapletena. Demos ni imel večine članov skupščine in tudi ni imel večine v dveh zborih, bili smo brez pravih kadrovskih rešitev. Na koncu smo se dogovorili, da predsednica izvršnega sveta postane Marija Sitar, njen podpredsednik pa Miha Novak.

Končno je bilo vzpostavljeno občinsko vodstvo – vodstvo občinske skupščine so prevzele stare sile, vodstvo izvršne oblasti pa Demos. Pred nami je bilo naporno obdobje uvajanja v oblastno delo, občinski upravni organi so izvajali priprave na osamosvojitve, velike gospodarske organizacije v občini so se rušile, nenadoma smo bili soočeni z veliko brezposelnostjo, v Sloveniji so potekale polemike o spravi in tekkel je proces preoblikovanja stare politične in gospodarske elite v novo družbeno elito, stari običaji so bili pozabljeni in hitro se je tudi začelo posnemati evropske življenjske vzorce.

Razpad Demosa in ustanovitev Demokratične opozicije

V Kamniku smo razpad Demosa na državnem nivoju doživeli kot šok. Preprosto nismo mogli razumeti, da so se naši voditelji, ki so nam bili za vzor, odločili, da se razidejo, čeprav smo vedeli, da med našimi voditelji obstajajo nesoglasja. Ni nam bilo razumljivo »ustavljanje desnice«, kot je zapisala Spomenka Hribar. Sploh je bil problem razumeti, kaj sploh je »desnica« in kaj »levica«. Ker so mediji v Demosu prepoznali »desnico«, stare sile pa so avtomatsko prevzele predstavo, da predstavljajo »levico«, je bilo še težje razumeti, da to ugotavlja in predlaga vidna članica Demosa. Torej je bil temeljni nesporazum že v samem Demosu in sta bili tudi v Demosu »levica« in »desnica«. Mi v Kamniku te delitve nismo zaznali, je pa res, da so nas takrat kamniški Zeleni že zapustili. Še bolj nam je bilo nerazumljivo, da naši voditelji niso razdrli samo vladajoče koalicije, pač pa so brez novih volitev omogočili vrnitev starim političnim strukturam, ki smo jih na volitvah premagali, da ponovno prevzamejo oblast. Lahko bi vztrajali do novih volitev in do tedaj izvedli še vrsto nujno potrebnih zakonskih sprememb, s katerimi bi vzpostavili normalno družbeno okolje za razvoj mlade države. Tudi na Kamniškem smo bili v dvomih, kako naprej na lokalnem nivoju. Naj posnemamo naše voditelje, naj se odločimo po svoje? In smo se odločili: ustanovili smo Demokratično opozicijo in nadaljevali delo do konca mandata občinske skupščine, to je do volitev v Občinski svet, ki so bile jeseni 1994. Da smo se tako odločili, sta nas vodila tudi medsebojno zaupanje in prijateljstvo, ki sta nastala ob našem skupnem delu. Odločilna je bila zamenjava na čelu Izvršnega sveta, ki ga je prevzel Miha Novak. Ni se spremenilo samo vodstvo izvršne oblasti, Miha Novak je vključil tudi nove obraze, predvsem pa so se v tem obdobju oblikovale ključne razvojne strategije za bodoči razvoj občine.

Socialdemokratska stranka po letu 1992

Sam sem vztrajal v teh političnih procesih, bil sem priča razkroju Demosa in ponovnemu prihodu starih sil na položaje. Leta 1992 sem imel posebej težko nalogo. V vodstvu stranke so se odločili, da France Tomšič kandidira za predsednika države, kar je hkrati pomenilo, da sem postal kandidat stranke za Državni zbor. To je bil poseben čas, čas po razpadu Demosa, čas ponovnega vzpona starih sil in odhod Zmaga Jelinčiča s somišljeniki iz SDSS ter ustanovitve Slovenske nacionalne stranke – SNS. Večina članov občinskega odbora se je umaknila v zasebnost, nekateri so se priključili SNS. Bil sem se prisiljen nasloniti na znance, ki sem jih spoznal v času vodenja Demosa, največ pa mi je pomagal Janez Verovšek, s katerim sva se spoznala v tovarni. Plakati s podobo dr. Jožeta Pučnika in Janeza Janše so bili premazani in popisani z žaljivkami. To so počeli posamezniki, ki jih je usoda Demosa razočarala, ki so jih premamila predvolilna gesla SNS. Ta so bila postavljena na najbolj nemogočih mestih, celo v javnih straniščih. Tistih dni pred volitvami se spominjam z grenkobo, rezultat je bil tudi temu primeren – strankin, Tomšičev in moj. Dan po volitvah mi je Maksimiljan Lavrinc, izvoljen je bil na listi LDS, posmehljivo svetoval, naj hodim po stranskih ulicah. Ni me uspel prepričati, še sem imel neuresničene politične cilje, nadaljeval sem s svojim delom in čez dve leti prevzel vodenje občinskega sveta ter uspel oblikovati zdrave temelje za bodoče delo občinskega odbora stranke. Še posebej cenim pomoč Vide Romšak, Angelce Kutnar, Leona Pirmana, Toneta Rajsarja in sedaj že pokojnih Marije Škapin, Srečka Repanška in Mira Petka, ki so prišli v stranko v tistem težkem času.

Še bolj težki so bili časi po volitvah leta 1992, ko se je stranka komaj prebila v parlament. Takratno vodstvo stranke je poskušalo vrsto možnosti, kako okrečiti razrahljano strukturo organizacije – med drugim smo se zapletli v neuspešen poskus združitve z ostanki Socialistične zveze. V Kamniku smo sicer speljali predhodne postopke na poti k združitvi, na koncu pa do združitve ni prišlo. Na srečo je

tudi združevanje s komunisti ostalo zgolj kot ena od idej in nič več. Zato pa je kasneje prišlo do združitve z Narodnimi demokrati, vendar nam v Kamniku tudi to združevanje ni prineslo nič pozitivnega. V občinski odbor so prišli predvsem ljudje brez pomladnih izkušenj, vendar željni oblasti. To je bil čas po Depali vasi, ko so v stranko prihajali tudi ljudje, ki jim je bil Janez Janša vzor, v njem so videli zgled radikalnosti in politično enosmernost, ker se niso poglobili v njegov dolgoročni načrt razvoja politične stranke. Ob teh ljudeh se je tudi zožil prostor dialoga z drugače mislečimi. Sploh ni bilo več problem s številom članov in s simpatizerji, težko pa je bilo pritegniti ljudi, ki bi pomagali k strokovni rasti občinskega odbora. Zaradi vsega tega in predvsem zaradi neizmerne nesramnosti nekaterih posameznikov bi leta 1994 skoraj zamudili oddajo liste kandidatov za prve volitve po novi zakonodaji o lokalnih skupnostih. Na koncu, po volitvah, ki so bile za nas zelo uspešne, sem bil celo predlagan za izključitev iz stranke; zelo malo nam je manjkalo, da bi v občinskem svetu SDSS ostal brez vseh šestih izvoljenih svetnikov. Zaplet je razrešil Janez Janša, ki je sklical izredno konferenco, na kateri se je zbralo več kot sto članov stranke – ti so me z veliko večino ponovno izvolili za predsednika občinskega odbora, naslednji dan pa me je občinski svet izvolil za svojega predsednika. Pred menoj je bilo naporno obdobje. Poleg rednega dela v podjetju sem bil zaposlen z vodenjem občinskega sveta, največ časa pa mi je vzelo vodenje občinskega odbora, kjer je bilo potrebno usklajevati množico različnih interesov naših članov. Očitno pa smo bili uspešni, saj smo na naslednjih lokalnih volitvah 1998 v občinskem svetu dosegli sedem mandatov, kar je rezultat, ki potem ni bil več dosežen.

Po letu 1998 je prišlo v stranki do pomembnega političnega premika – vstop v družino evropskih ljudskih strank. Takrat nisem mogel razumeti, da tako enostavno prepuščamo politični prostor komunistom v preobleki Združene liste, ki smo ga zasedli ob našem prihodu v politiko – takrat smo preprečili enostavno preimenovanje komunistov v socialdemokratsko stranko, kar so uspešno izvedli povsod v bivših komunističnih državah. Prav tako nisem razumel, da nas Evropska socialistična stranka ne podpira, da nas je toliko let pustila čakati pred svojimi vrati, zato pa sem po vstopu Slovenije v Evropsko skupnost šele v polni meri razumel odločitev našega vodstva, da smo se vključili v Evropsko ljudsko stranko.

Prišel je čas, ko sem se počasi začel poslavljal od političnega dela. Takrat sem bil prepričan, da je to enostavno. Pa ni! Ob mojem odhodu z vodstvenih položajev v politiki, pri katerem sem imel v občinskem odboru tudi »potrebno pomoč«, sem predstavil svojo vizijo, svoj osebni pogled na prihodnost. Izrazil sem prepričanje, da Slovenija potrebuje socialdemokratsko stranko, ki bo, ne samo s svojim političnim programom, pač pa tudi čisto zares zastopala interese delojemalcev. Moti me umetna delitev na »leve« in »desne«, ki se pri nas določa po odnosu do polpretekle dobe. Ta delitev je vsiljena in je v luči novih generacij povsem neustrezna, saj gre v resnici za »levico«, ki ji je uspelo nagrajati praktično ves prej družbeni kapital in je s svojim ravnanjem povzročila vedno večje socialne razlike ter ustvarila pomembno število ljudi, ki so na robu revščine – kar pa je največji absurd, to so počeli že takrat, ko smo se mi učili politične abecede, ko se je Demos ukvarjal s pripravami na osamosvojitve, ko smo bili v vojnem stanju in ko smo se borili za priznanje naše nove države. Prepričan sem, da sem svojo zgodovinsko vlogo opravil, novih političnih izzivov pa se bodo lotili tisti, ki danes še sedijo v šolskih klopeh in se šele pripravljajo za življenje. Osebno ostajam pričevalec največje zgodovinske epizode, ostajam zvest pomladnemu izročilu in z najboljšimi močmi pomagam mestu in občini v lepšo prihodnost, saj pridobljenih izkušenj nisem pozabil – so last vseh mojih sodelavcev in vseh tistih, za katere smo odprli pot demokracije.

Zaključek

Iz leta v leto je bilo manj izzivov, za katere se mi je zdelo, da je zanje vredno žrtvovati čas in življenjsko energijo. Nosilci demokratičnega preobrata smo svojo nalogo opravili, naši ključni cilji so se uresničili. Prvi pogled na politično prizorišče, gospodarstvo, stanje v sodstvu in na medije je lahko vzrok za dvom o smiselnosti naših, morda naivnih, pa vendar predvsem dobronamernih prizadevanj za pravo demokracijo in uveljavljanje človeškega dostojanstva. Globlji razmislek o našem početju razkrije drugo sliko! Prav zaradi naših prizadevanj so vzpostavljeni mehanizmi, s pomočjo katerih lahko državljani in državljanke dostojanstveno zahtevamo odgovornost naše politične elite, vzpostavljeni so mehanizmi, ki nam omogočajo svobodno izražanje političnega in verskega prepričanja. In samo od nas, državljanek in državljanov, je odvisno, če uporabljamo tako močno orodje, kot so lahko volitve. Dolga desetletja po vojni teh možnosti nismo imeli, kar je bilo v popolnem nasprotju s človekovimi pravicami, na katere je prisegala tudi tedanja oblast. Da ne omenimo še drugih pravic, za katere se je bivša oblast zavezala s podpisi mednarodnih konvencij, nam državljanom pa je te pravice oporekala. Ni minilo niti leto po volitvah v državni zbor 2008, ko je Janez Janša izrazil nezadovoljstvo nad delom aktualne vlade in pri tem omenil, da so predčasne volitve najboljši protikrizni ukrep. Mi smo leta 1990 ugotavljali, da so za Slovenijo rešitev svobodne volitve. Leto 1990 je bilo prelomno; odzvali smo se tako, da smo se organizirali in državljanom sploh omogočili, da so lahko izbirali med starim in novim. Takrat nismo imeli kadrov, ponudili smo predvsem nas same, izbor ozkega kroga ljudi z visoko stopnjo državljanskega poguma. Od takrat do danes se je veliko spremenilo. Na naših temeljih je nastala obsežna kadrovska piramida, katere vrh predstavlja vladna ekipa, ki se je preizkusila tudi z vodenjem Evropske skupnosti, vendar žal s prevaro izgubila volitve v letu 2008.

Zdaj lahko prepoznamo tudi politične napake Demosa in spoznavamo, kako nas je povojno petdesetletno enoumje preželo do zadnje možganske celice, saj smo v novonastalih strankah srečali veliko nedemokratičnega razmišljanja in tudi delovanja. Mnogim sposobnim ljudem prav zaradi desetletja trajajočega pranja možganov ni uspelo povezati svojih karier z eno od novih političnih strank, čeprav so intimno čutili z nami in nas podpirali. Z grenkobo se spominjam tudi tistih, ki so bili enako goreči, torej preveč, v prejšnjem in potem v novem političnem sistemu, le kot kameleoni so zamenjali barve. Najslabše spomine pa imam na tiste, ki zaradi svojih osebnostnih lastnosti niso bili sposobni uspjeti v nobenem sistemu – ti so našemu gibanju naredili največ škode. Potrebno je opozoriti na še eno napako – to je naša naivnost, moja osebna in tudi najvišjega vodstva. Gibanju sem se priključil brez temeljnega razmisleka, kaj je moj osebni cilj. Pred mano je bil velik skupni nacionalni cilj, želel sem evropsko in predvsem samostojno Slovenijo, temu cilju sem posvetil vse svoje sposobnosti in ves prosti čas. Po končanih volitvah tako sploh nisem vedel, kaj početi z doseženim, saj nisem imel osebnih ciljev. Tako je ravnala velika večina mojih sodelavcev, dosežene pozicije smo tako prepustili tistim, ki smo jih na volitvah porazili. In kaj je naredilo naše državno vodstvo? Vzpostavili so nov družbeni red, utemeljen na vladavini parlamenta, postavili so temelje samostojne Slovenije in zmagali v vojni za komaj rojeno državo. Potem pa za dvanajst dolgih let prepustili oblast silam, ki predstavljajo kontinuiteto desetletij diktature. Še več, vseh teh dvanajst let so pomagali ustvarjati vtis demokratičnega sodelovanja, rezultat pa je predvsem ta, da je danes večina Demosovih strank, razen SDS, na političnem obrobju ali so celo izginile s političnega prizorišča.

Kakor koli: na svojo tedanjo vlogo in njen pomen gledam s ponosom, saj sem bil kljub neizkušeno-

sti, vendar za razliko od mnogih, ki so bili že tako rekoč rojeni in vzgajani za politične funkcije, prepričan, da to počnem v dobro širše skupnosti. In to sem tudi počel ves čas svoje politične poti. Ostali so mi lepi spomini na sodelavce in dovoljeno mi je razmišljati in govoriti in voliti tiste in tisto, kar vem in čutim, da je prav.